DANUTA PYTEL-PANDEY

Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska

Jak skutecznie obrazić rozmówcę? Komunikacyjne taktyki obrazy

*W mowie jest chwała i hańba człowieka,
a język może spowodzić jego upadek.*
Syr. 5, 13

Słowa przestrogi dotyczące kultury języka zawarte przed wiekami w Starym Testamencie mogą być mottem także współczesnej komunikacji. Mają one szczególne znaczenie, zwłaszcza gdy taktyki komunikacyjne stosowane przez nadawcę są sprzeczne z obowiązującymi w danym społeczeństwie zasadami grzeczności językowej i normami zachowania. W związku z komunikacyjnym zamiarem obrazy współrozmówcy język jest mieczem raniącym jego serce — poprzez wyzwalanie w nim negatywnych emocji, oraz umysł — jeśli informacje przekazywane przez nadawcę są rozbieżne z wiedzą posiadaną przez odbiorcę. Regina Pawłowska słusznie zauważa, że:

Językiem możemy drugiego człowieka ranić, obrażać, niszczyć, obnażać, atakować; zaburzać jego uczucia, jego poczucie własnej wartości, odrębności osobowej „ja”, intymności, godności aż do głębi jestestwa, aż do choroby czy śmierci. Język w sensie fizycznym i psychicznym najgłębiej sięga naszej cielesności, emocjonalności, duchowości. Może również stać się narzędziem znęcania się, udręki, terroru, przemocy psychicznej, emocjonalnej aż do zniszczenia osobowości drugiego człowieka (zaszcucia)¹.

W niniejszej pracy chciałabym poruszyć następujące zagadnienia:

1) porównanie, jak definiowany jest stan psychiczny człowieka nazywany obrazą w języku polskim i rosyjskim;

¹ R. Pawłowska, *Język rani i obraża*, 2015, <http://www.deon.pl/inteligentne-zycie/psychologia-na-co-dzien/art,622.jezyk-rani-i-obraza.html> (dostęp: 5.05.2016).

2) jakie działania/brak jakich działań powoduje u współczesnych Rosjan (kobiet i mężczyzn) wystąpienie obrazy;

3) zobrazowanie przykładami trzech taktyk obrazy interlokutora stosowanych w języku rosyjskim. Będą to:

- krytyka słowna,
- porównanie, w którym punktem odniesienia jest człowiek/zjawisko/działanie pejoratywnie oceniane przez adresata,
- naruszenie tabu poprzez niestosowne pytania skierowane do odbiorcy.

1. Pojęcie „obrazy” w języku rosyjskim i polskim

Języki rosyjski i polski podają — tylko pozornie — nieco odmienne definicje tego pojęcia, mogące mieć znaczący wpływ na przebieg aktu komunikacji i relacje pomiędzy rozmówcami. *Słownik języka rosyjskiego*, wydany przez Rosyjską Akademię Nauk, podaje:

Обида — Оскорбление, огорчение, причинённое кому-либо несправедливо, незаслуженно, чувство вызванное этим оскорблением, огорчением.

Обидеть — 1. Причинить, нанести обиду кому-либо. 2. (Разг.) Нанести ущерб кому-либо в делах, обмануть. 3 (Разг.) Наделить чем -л. недостаточно; обделить².

Z kolei *Mały słownik języka polskiego* definiuje ją następująco:

Образа — 1) „obelżywe wyrażanie się o kim, zachowanie się względem kogo; zniewaga”: Obraza słowna „obelga”. Obraza czynna „uderzenie”. 2) „obrażenie się, poczucie się obrażonym”. 3) „naruszenie, niezachowanie czego, wykroczenie przeciwko czemu (np.: prawu, przepisom)”.

Образить — 1) „wyrazić się o kim, zachować się względem kogo w sposób uchybiający jego godności, ubliżyć, znieważyc”: Obrazić słownie. Obrazić swym zachowaniem. 2) „naruszyć co, wykroczyć przeciwko czemu”: Obrazić poczucie moralności³.

Pomiędzy obiema definicjami widać wyraźną różnicę. Rosyjska podkreśla element niesprawiedliwości, niezasadności⁴ pojawienia się aktu obrazy i w konsekwencji negatywne uczucia, jakie wywołuje ona u osoby ugodzonej, obrażanej. Polska natomiast nie rozgranicza, czy obraza (zniewaga) jest zasłużona, sprawiedliwa, mówiąc kolokwialnie: czy się należy, czy też nie, gdyż według definicji

² *Большой Толковый Словарь Русского Языка*, ред. С.А. Кузнецов, Санкт-Петербург 2008, s. 668.

³ *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1989, s. 471.

⁴ **Niesprawiedliwość** w definicjach obrazy podkreślają również inne słowniki, np.: С.И. Ожегов, *Словарь русского языка*, ред. Н.Ю. Шведовой, изд. 18, Москва 1987, s. 365: „Обида — **Несправедливо** причинённое огорчение, оскорбление, а также чувство, вызванное таким огорчением [...]”; a także <http://feb-web.ru/feb/ushakov/ush-abc/15/us264008.htm> (dostęp: 30.04.2016); <http://enc-dic.com/efremova/Obida-57834.html> (dostęp: 1.05.2016); <http://enc-dic.com/academic/Obida-28566.html> (dostęp: 1.05.2016).

podawanej przez cytowany słownik⁵ każde obelżywe wyrażanie się o kimś, naruszenie jego twarzy jest określane mianem obrazy. Idąc tym tokiem myślenia, można byłoby pokusić się o tezę, że rosyjski model językowego zachowania się dopuszcza akt obrazy zasłużonej, sprawiedliwie należącej się odbiorcy. Może mieć to związek z tak zwaną rosyjską duszą, którą cechuje zwiększona emocjonalność komunikacji językowej w porównaniu z innymi nacjami, szczególnie Europy Zachodniej. Rosyjski sposób komunikowania się według Jurija Prochorowa i Josifa Sternina to między innymi:

- obniżona imperatywność norm etykiety językowej;
- akceptowanie niegrzecznego zachowania wobec wszystkich kategorii rozmówców;
- zamięlowanie do sporów i długich dyskusji na dowolny temat;
- chęć pouczenia i wpływania na zachowanie rozmówców;
- bezkompromisowy sposób przedstawiania swoich racji;
- zamięlowanie do krytyki⁶.

Wystąpienie przeciwko uniwersalnym zasadom grzeczności proponowanym przez Penelope Brown i Stephena C. Levinsona⁷ i w konsekwencji wywołanie u rozmówcy poczucia obrazy jest procesem będącym przejawem agresji werbalnej⁸. Na odbiór aktu komunikacji przez adresata jako obraźliwy wpływa wiele czynników. Najważniejsze z nich, moim zdaniem, to:

— **indywidualna wrażliwość odbiorcy** — każdy z nas ma inny próg akceptowalności i nieakceptowalności zachowań, uzależniony od stanu psychiki, wieku, poziomu wykształcenia, pozycji społecznej, znajomości zasad społeczno-kulturowych obowiązujących w danej społeczności czy świadomości językowej (kompetencji komunikacyjnej)⁹;

⁵ Również inne słowniki języka polskiego nie wskazują na zasadność/niezasadność obrazy: <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/obraza;5461974.html> (dostęp: 25.04.2016); <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/obraze;5461977.html> (dostęp: 25.04.2016); <http://sjp.pwn.pl/szukaj/obraza.html> (dostęp: 27.04.2016); <http://sjp.pwn.pl/szukaj/obrazi%C4%87.html> (dostęp: 27.04.2016).

⁶ Ю.Е. Прохоров, И.А. Стернин, *Русские: коммуникативное поведение*, Москва 2011, s. 192–207. Podobne spostrzeżenia wyraża Renate Rathmayr: „Im russischen Kulturkreis fällt einem als Österreicherin auf, daß sich die Leute dort generell mehr einmischen, und zwar im positiven wie im negativen Sinne [...] Sich um den Mitmenschen zu kümmern und ihm zu helfen, ist ebenso normal wie ihn zu belehren und zu kritisieren” (eadem, *Einige Charakteristika der Interaktion im Russischen*, [w:] eadem, *Pragmatik der Entschuldigungen. Vergleichende Untersuchung am Beispiel der russischen Sprache und Kultur*, Köln 1996, s. 20–21).

⁷ P. Brown, S. Levinson, *Universals in language usage: Politeness phenomena*, [w:] *Questions and Politeness. Strategies in social Interaction*, red. E.N. Goody, Cambridge 1978, s. 56–289.

⁸ M. Peisert M., *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wrocław 2004, s. 25–40.

⁹ Lesław Cirko, pisząc o akceptacji w komunikowaniu się, także podkreśla, jak istotnym czynnikiem komunikacji jest **wrażliwość językowa rozmówców**: „Wrażliwość językowa odgrywa niekiedy rolę zakłócającą sprawny przebieg komunikowania się. Osoby nadwrażliwe na punkcie własnego »ja« wszędzie wietrzą atak i doszukują się prób naruszenia wizerunku. Osoby o niskiej wrażliwości językowej budują teksty, nie przebiegając w środkach, i z reguły samemu nie przeży-

— **miejsce komunikacji** — zdecydowanie większą siłę rażenia ma obraza, której nadawca dopuścił się publicznie, przy świadkach, ponieważ prawdopodobnie wywoła u obrażonego dodatkowo poczucie wstydu/zakłopotania/niepewności odnośnie do tego, jak powinien się zachować (w miejscu pracy może też być potraktowana jako mobbing);

— **układ pomiędzy rozmówcami** — duże znaczenie ma pozycja, jaką uczestnicy aktu komunikacji zajmują względem siebie — jeśli porównalibyśmy dwie sytuacje: obrażanie kogoś w miejscu publicznym, wśród świadków, lecz nieznanym dla odbiorcy, niepołączonym żadnymi zależnościami społecznymi, zawodowymi czy partnersko-przyjacielskimi, i sytuację, w której zarówno nadawca, jak i odbiorca dobrze się znają, a świadkowie wydarzenia są osobami znanymi powiązanymi między sobą siecią różnych wzajemnych uwarunkowań, to siła rażenia tej drugiej obrazy jest zdecydowanie większa; ponadto z całą pewnością bardziej zaboli obraza uczyniona przez osobę cenioną, lubianą i szanowaną przez ofiarę, niż ta sama wypowiedź padająca z ust agresora, którego ofiara nie szanuje i nie liczy się z jego poglądami;

— **pleć** — kobiety i mężczyźni często czują się obrażeni z innych powodów.

2. Co współcześnie obraża Rosjan (mężczyzn), a co obraża Rosjanki (kobiety)?

Najczęstszymi przyczynami obrazy współczesnych Rosjan (mężczyzn) według rosyjskojęzycznych portali internetowych¹⁰ zajmujących się relacjami międzyludzkimi są przede wszystkim:

- ignorowanie ich osiągnięć i niewypowiadanie stosownych pochwał;
- krytyka ich propozycji, rozwiązań, przyjaciół;
- porównywanie ich z innymi mężczyznami przez osoby, na których im zależy, nawet jeżeli wynik porównania nie jest dla nich niekorzystny;
- ignorowanie w towarzystwie, niepoświęcanie im uwagi i nieokazywanie zainteresowania;
- proponowanie pomocy z sugerowaniem, że nie wierzymy, iż sami mogą rozwiązać problem.

wają rozterek, nie są też w stanie odebrać sygnału zwrotnego (*feedback*) świadczącego o zranieniu uczuć drugiej osoby” (*idem*, *Akceptacja w komunikowaniu się. Między preskrytywizmem a permisywizmem*, Wrocław 2009, s. 206).

¹⁰ <https://leslettresduneinconnue.wordpress.com> (dostęp: 11.05.2016); <http://rus.tvnet.lv> (dostęp: 3.05.2016); <http://fashionstylist.kupivip.ru> (dostęp: 11.05.2016); <http://sovetzons.com> (dostęp: 5.07.2016); <http://glamius.ru> (dostęp: 25.05.2016); <http://www.therapy.by> (dostęp: 10.04.2016).

Natomiast Rosjanki (kobiety), według źródeł internetowych¹¹, czują się obrażone, gdy:

- nie okazuje im się odpowiedniego stopnia zainteresowania;
- panowie zapominają o ważnych dla nich dniach/rocznicach/świętach i nie składają stosownych życzeń;
- mężczyźni nie chwalą, nie komplementują zmian w ich powierzchowności: nowa fryzura, nowy element garderoby;
- mężczyźni nie dotrzymują obietnic, łamią dane słowo.

Zarówno kobiety, jak i mężczyźni jako bezwzględne przyczyny obrazy podają niewierność i przemoc fizyczną, jednak działania te wykraczają poza zakres badań lingwistycznych.

Akt obrazy zwykle powoduje załamanie się lub co najmniej poważne zakłócenie komunikacji, ponieważ jego powstanie jest jednoznaczne z niezachowaniem zasad grzeczności językowej obowiązujących w danym społeczeństwie¹². Może on dotyczyć praktycznie wszystkich sfer życia — zarówno osobistego, jak i zawodowego. Jest zamachem na twarz odbiorcy i naruszeniem podstawowej reguły komunikacyjnej sformułowanej przez Herberta Paula Grice’a: zasady kooperacji¹³.

W analizie sytuacji obrazy należy zwrócić uwagę na to, że adresatem jest często zarówno osoba obrażana, którą można by określić mianem adresata pierwotnego, jak i świadek obrazy, jeśli uczestniczy on w akcie komunikacji — wówczas jest on adresatem wtórnym. Intencją komunikacyjną nadawcy jest wtedy nie tylko obrazić adresata pierwotnego — pierwszoplanowego, ale wzmocnić stopień natężenia obrazy poprzez zademonstrowanie swojego stosunku do osoby obrażanej osobie trzeciej — świadkowi, czyli adresatowi wtórnemu.

Strategie — czy inaczej taktyki komunikacyjne — obejmują trzy fazy: „analizę poprzedzającego posunięcia partnera, dostosowanie się do odczytanej w wyniku analizy intencji oraz wybór odpowiedniego aktu mowy z możliwego repertuaru środków językowych”¹⁴. W przypadku aktów obrazy odbiorca musi odebrać wypowiedź nadawcy, zinterpretować jej intencję jako nieprzyjazną, naruszającą jego poczucie własnej godności, a następnie podjąć środki, które pozwolą mu odpowiednio zareagować:

¹¹ <http://www.psychologos.ru> (dostęp: 11.05.2016); <https://health.mail.ru> (dostęp: 9.05.2016); <http://pulsplus.ru> (dostęp: 16.06.2016); <http://www.artofcare.ru> (dostęp: 10.06.2016); <http://www.kabeta.by> (dostęp: 3.05.2016); <http://romantic-advice.ru> (dostęp: 8.05.2016).

¹² Н.И. Формановская, *Русский речевой этикет. Лингвистический и методический аспекты*, изд.4, Москва 2008, s. 7–11; *eadem*, *Речевой этикет в русском общении. Теория и практика*, Москва 2009, s. 11–32; *eadem*, *Коммуникативный контакт*, Москва 2012, s. 122–135; Т.В. Ларина, *Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций*, Москва 2009, s. 126–149.

¹³ H.P. Grice, *Logika i konwersacja*, „Przegląd Humanistyczny” 21, 1977, nr 6, s. 91.

¹⁴ A. Awdiejew, G. Habrajska, *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask 2006, s. 57.

- zignorować wypowiedź nadawcy jako niegodną podejmowania reakcji;
- podjąć próbę załagodzenia konfliktowej sytuacji, znaleźć jakąś formę ugody, usprawiedliwienia dla postępowania obrażającego;
- zaatakować nadawcę, na przykład również poprzez akt obrazy.

3. Wybrane taktyki obrazy języka rosyjskiego

Wszystkie taktyki obrazy ukierunkowane są na konfrontację z osobą obrażaną, ich celem jest udowodnienie, że adresat obrazy jest osobą niezasługującą na zaufanie i respekt, jest niegodzien podejmowania potencjalnych zadań, które otoczenie — czyli świadek aktu — mogłoby mu w przyszłości powierzyć. Obraza ma podważyć wiarygodność jej ofiary, ukazać ją w złym świetle, zdyskredytować. Oksana Issers wymienia cztery *коммуникативные ходы* wywołujące u adresata obrazę:

1) *прямое оскорбление* (obraza bezpośrednia) — „Он дурак (вор, мошенник, непрофессионал, больной...)”;

2) *косвенное оскорбление* (obraza pośrednia) — „Он похож на Н”;

3) *развенчание притязаний* (obalenie roszczeń) — „Он не похож на Н, хотя и претендует”;

4) *навешивание ярлыков* (przypinanie etykietek) — „У него лицо как блин и это всё, что можно о нём сказать”¹⁵.

Każdy ze sposobów komunikacyjnych obrazy podanych przez O. Issers może funkcjonować autonomicznie lub stać się częścią składową rozbudowanego aktu komunikacyjnego.

W niniejszej pracy chciałabym na przykładzie języka rosyjskiego zademonstrować trzy taktyki obrazy: krytykę, porównanie oraz niestosowne pytania naruszające tabu.

3.1. Krytyka

Krytyka słowna dotycząca odbiorcy może być związana z jego wyglądem zewnętrznym — urodą, ubiorem, zachowaniem — lub cechami charakteru, światopoglądem, religią, pochodzeniem, rodziną, rodzajem wykonywanej pracy, wykształceniem, niezaradnością życiową bądź innymi sferami jego życia. Nadawca może krytykować właściwie wszystko, co jest bezpośrednio związane z ofiarą aktu. Jego działanie będzie szczególnie skuteczne, gdy wie, co może być dla odbiorcy obraźliwe, zna jego czułe punkty. Osoby najbliższe są w związku z tym najłatwiejszą ofiarą atakującego¹⁶.

¹⁵ O.C. Иссерс, *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, изд. 5, Москва 2008, s. 166.

¹⁶ Trzeba pamiętać, że intencją krytykującego nie zawsze jest obraza adresata. Jawnie obraźliwa jest np. wypowiedź: „Эх вы! Не ожидал я от вас такого! Где же ваша совесть?!”, ale „Как!

1) Krytyka podważająca kompetencje/wiedzę/doświadczenie/umiejętności odbiorcy: „— **Неумеха, дура, что ты умеешь в жизни**, кроме как подглядывать, подслушивать и рисовать каляки — маляки, над которыми смеются родители” (Г. Щербакова, *Мальчик и девочка*, 2001)¹⁷; „— Ты же глупенькая, неопытная девочка. [...] **Ты ничего не знаешь в жизни, ничего не умеешь**. В жизни всё делается не так, если уж на то пошло. [...] — Мама, что ты говоришь!” (М.М. Роцин, *Валентин и Валентина*, 1970).

2) Krytyka kultury osobistej/dobrych manier/niewłaściwego wychowania i zachowania: „Одним из недругов легендарной женщины была министр культуры Екатерина Фурцева. Их отношения испортились после того, как Клавдия Ивановна, посидев больше часа в приёмной министра, всё-таки вошла в кабинет, бросила в лицо хозяйке апартаментов: — **Мадам, вы плохо воспитаны**, — и хлопнула дверью. Фурцева этих слов не забыла и во время одного из концертов, когда на сцене появилась Шульженко, демонстративно встала и вышла из зала. Несколько лет спустя обида, нанесённая министру, вновь дала о себе знать [...]” (И. Изгаршев, К. Шульженко, *Одиночество в розовом цвете*, [w:] *Аргументы и факты*, 7.03.2001); „— Всё не так, — сказал я. — Не так должно быть. **Вы ведёте себя не по правилам**. Никто не станет извиняться перед Фазаном” (М. Петросян, *Дом, в котором...*, 2009).

3) Krytyka wyglądu zewnętrznego: „— **Мне не нравится, как вы выглядите**, — Больным?” (З. Масленикова, *Разговоры с Пастернаком*, 2001); „— Елена Сергеевна, давайте как женщина с женщиной. **Вы посмотрите, как вы одеты?** [...] **Над вами же все в школе смеются**” (Л.Н. Разумовская, *Дорогая Еленна Сергеевна*, 1982).

3.2. Porównanie

Ten rodzaj obrazy najbardziej boli odbiorcę, jeśli jest on porównywany do osób/zwierząt/przedmiotów/działań odbieranych przez otoczenie jednoznacznie pejoratywnie albo gdy jego osoba postawiona jest jako negatywna przeciwwaga osób/zwierząt/przedmiotów/zdarzeń będących symbolem wartości jednoznacznie pozytywnych.

Na przykład:

— królik — symbol głupiego, ale bardzo płodnego zwierzęcia: „— **Что я, кролик, что ли?** [...] — Ты хуже. Ты -ничто” (В. Скриакин, *Тунга // Октябрь*, 2002);

— budujący stolicę — symbol bohatera, przodownika pracy: „— **Он Москву строит, а ты что можешь? Прежде чем учить других, сделай сам хоть**

Неужели вы не сделали ещё работу? Не ожидал ...!” jest już krytyką-zdziwieniem. Zob. <http://psylist.net/uprav/formkrit.htm> (dostęp: 10.07.2016).

¹⁷ Wszystkie przykłady pochodzące z literatury zostały zaczerpnięte z: НКРЯ (Национальный корпус русского языка).

что-нибудь” (*Кирпиенко можно?* — [Распечатка звонков на прямую линию С.В.Кириенко] — Коммерсантъ-Власть, 1999);

— beton/betoniarka — symbol skostniałego umysłu, stagnacji: „— На первый взгляд ты податливый: мягкий, необидчивый, лёгкий на подъём, коммуни-кабельный... Но **ты похож на бетономешалку**: крутить её легко, а с места не сдвинешь, и внутри — бетон [...]” (А. Иванов, *Географ глобус пропил*, 2002).

3.3. Niestosowne pytania, wypowiedzi naruszające tabu

Powodem obrazy odbiorcy mogą być również nietaktowne pytania, niewłaściwe zachowanie naruszające tabu obowiązujące w danym kręgu kulturowym¹⁸.

Za niestosowne uważa się między innymi wypytywanie przez nieznajomych o sytuację rodzinną, wiek, pochodzenie, profesję, zarobki, choroby¹⁹. Sytuację taką obrazuje poniższy przykład:

Напротив нас сидел чересчур бойкий дядька. Как только мы вошли в вагон, он сразу стал приставать с расспросами: как меня зовут, как зовут маму, где папа, сколько лет маме, сколько лет папе,

— Ай- ай- ай! Какой старый папа.

— Сами вы старый,

— Не хорошо так отвечать старшим,

— **А вы не задавайте ребёнку бестактных вопросов**, — отрезала мама. Долго ехали молча.

(Л. Гурченко, *Аплодисменты*, 1994–2003)

Także nieposzanowanie starszych jest przez Rosjan odbierane bardzo nagannie²⁰:

Выслушав старика, я осторожно поинтересовался о его душевном здоровье. Не стал ли он замечать за собой чего-то, прежде не проявляющегося, или, может быть, окружающие заметили, что после похищения он стал не тот? Старикашка долго и презрительно смотрел на меня. **Я всё понял и извинился за бестактный вопрос.**

(М. Дяченко, С. Дяченко, *Магам можно всё*, 2001)

4. Podsumowanie

Przedstawione zagadnienia związane z werbalną obrazą odbiorcy pokazują za- ledwie mały wycinek problemu. Trzy ukazane taktyki to tylko niewielka część wa- chlarza możliwości obrazy interlokutora, jakimi dysponuje język rosyjski. Krytyka,

¹⁸ http://www.pravda.ru/society/family/pbringing/19-08-2012/1125176-russian_taboo-0/ (do- stęp: 29.04.2016).

¹⁹ Н.И. Замерченко, *Коммуникативные табу в немецкой и русской лингвокультурах*, 2015, <http://sibac.info/conf/philolog/xlix/42436> (dostęp: 10.05.2016).

²⁰ <http://ru-open.livejournal.com/16789.html> (dostęp: 7.05.2016).

porównanie i nietaktowne pytania należą jednak do najczęściej stosowanych i najskuteczniejszych metod pozwalających wywołać u rozmówcy to negatywne uczucie.

Bibliografia

Literatura

- Awdiejew A., Habrajska G., *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Oficyna Wydawnicza LEKSEM, Łask 2006.
- Brown P., Levinson S., *Universals in language usage: Politeness phenomena*, [w:] *Questions and Politeness. Strategies in social Interaction*, red. E.N. Goody, Cambridge University Press, Cambridge 1978.
- Cirko L., *Akceptacja w komunikowaniu się. Między preskrytywizmem a permisywizmem*, Oficyna Wydawnicza Atut-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2009.
- Grice H.P., *Logika i konwersacja*, „Przegląd Humanistyczny” 21, 1977, nr 6.
- Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Lempicka, PWN, Warszawa 1989.
- Pawłowska R., *Język rani i obraża*, 2015, <http://www.deon.pl/inteligentne-zycie/psychologia-na-co-dzien/art,622.jezyk-rani-i-obraza.html>.
- Peisert M., *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wyd. 5, Pallottinum, Poznań 2013.
- Rathmayr R., *Pragmatik der Entschuldigungen. Vergleichende Untersuchung am Beispiel der russischen Sprache und Kultur*, Böhlau, Köln 1996.
- Большой Толковый Словарь Русского Языка*, ред. С.А. Кузнецов, РАН, Санкт-Петербург 2008.
- Замерченко Н.И., *Коммуникативные табу в немецкой и русской лингвокультурах*, 2015, <http://sibac.info/conf/philolog/xlix/42436>.
- Иссерс О.С., *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, изд. 5, издательство ЛКИ, Москва 2008.
- Ларина Т.В., *Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций*, издательство Рукописные памятники Древней Руси, Москва 2009.
- Ожегов С.И., *Словарь русского языка*, ред. Н.Ю.Шведовой, изд. 18, издательство Русский язык, Москва 1987.
- Прохоров Ю.Е., Стернин И.А., *Русские: коммуникативное поведение*, издательство Русский язык, Москва 2011.
- Формановская Н.И., *Русский речевой этикет. Лингвистический и методический аспекты*, изд. 4, издательство ЛКИ, Москва 2008.
- Формановская Н.И., *Речевой этикет в русском общении. Теория и практика*, издательство Икар, Москва 2009.
- Формановская Н.И., *Коммуникативный контакт*, издательство Икар, Москва 2012.

Źródła internetowe

- <http://enc-dic.com/academic/Obida-28566.html>.
- <http://enc-dic.com/efremova/Obida-57834.html>.
- <http://fashionstylist.kupivip.ru/text-18958-na-chto-muzhchiny-obizhayutsya-bolshe-vsego>.
- <http://feb-web.ru/feb/ushakov/ush-abc/15/us264008.htm>.

<http://glamius.ru/otnosheniya/muzhchiny/na-chto-obizhajutsja-muzhchini>.
<http://psylist.net/uprav/formkrit.htm>.
<http://pulsplus.ru/man/categories/psychology/relationship/articles/na-chto-obizhajutsa-zhenshhiny/>.
<http://romantic-advice.ru/na-chto-obizhayutsya-zhenshhinyi-top-8-samyih-rasprostranennyih-zhenskih-obid>.
<http://ru-open.livejournal.com/16789.html>.
http://rus.tvnet.lv/wo_men/psihologija/180029-na_chto_obizhajutsja_muzhchini.
<http://sibac.info/conf/philolog/xlix/42436>.
<http://sjp.pwn.pl/doroszewski/obraz;5461974.html>.
<http://sjp.pwn.pl/doroszewski/obrazic;5461977.html>.
<http://sjp.pwn.pl/szukaj/obraz.html>.
<http://sjp.pwn.pl/szukaj/obrazi%C4%87.html>.
<http://sovetzons.com/psihologiya-otnoshenij-na-chto-mogut-obizhatsya-muzhchiny/>.
<http://www.artofcare.ru/relationships/he-she/ya-obidelas--na-chto-obizhajutsya-zhenshhinyi.html>.
<http://www.deon.pl/inteligentne-zycie/psychologia-na-co-dzien/art,622,jezyk-rani-i-obraz.html>.
<http://www.kabeta.by/prichiny-po-kotorym-zhenshhiny-obychno-obizhayutsya-na-muzhchin/>.
http://www.pravda.ru/society/family/pbringing/19-08-2012/1125176-russian_taboo-0/.
http://www.psychologos.ru/articles/view/na_chto_obizhayutsya_devushki.
<http://www.ruscorpora.ru/>.
http://www.therapy.by/articles/kak_poborot_muzhskuyu_obidu/.
https://health.mail.ru/news/na_chto_obizhayutsya_zhenshchiny/.
<https://leslettreduneinconnue.wordpress.com/2012/11/20/na-chto-obiжаются-мужчины>.

How to effectively insult interlocutor? Communication tactics of insult

Summary

The author deals with the verbal insult in this article. The author analyses firstly the definitions of insult used in the Polish and the Russian languages. Then she gives the most common reasons of insult (its source is the Internet), that cause common Russians feel offended. There are three tactics of insult in the last part of the article: criticism; comparison; tactless questions violating taboo.

Keywords: communication, impoliteness, tactic, insult

Как успешно обидеть собеседника? Коммуникативные тактики обиды

Резюме

В настоящей статье рассматриваются тактики вербальной обиды. Анализу подвергаются дефиниции термина *обида*, употребляемые в польском и русском языках. Дается список поводов, по которым обижаются современные русские (его источником является Интернет). В последней части представлены три тактики обиды: критика; сравнение; бестактные вопросы, нарушающие табу.

Ключевые слова: коммуникация, невежливость, тактика, обида